

29.04.—18.06.2017

GLOBALNE
KONTROLL
JA TSENSUUR

4
Sissejuhatas

6
GFWnimekiri
aaajiao

6
Teksti
redigeerimine
Hamra Abbas

6
Teisiti
ühtlustumine
Selma Alaçam

6
Kes tulistas
kunstnikku?
Halil Altindere

6
Demokrati-
seerime
demokraatia
Daniel G. Andújar

7
Pärast
vastupanu
Osman Bozkurt

7
Drooni vari 009
James Bridle

7
USA senati
luure eri-
komisjoni
raport CIA
teostatud
kinnipidamis-
test ja
piinamistest

8
Piinamiste
pleilist

8
Jälgiv digiriik
– quo vadis,
demokraatia?

8
Kirjad Edward
Snowdenile
Alice Cavoukdjian dite Galli

8
Steelid
Hasan Elahi

8
Snaiper
Michael Grudziecki

9
Filtrimull
KIT KASTEL

9
Näha ja
nähtav olla
KIT KASTEL

9
Sajandi
kaamera
Jonathon Keats

9
Paberist
sajandi
kaamera
Jonathon Keats

9
Waterboarding
Frédéric Krauke

10
Mina
Marc Lee

10
Turvalisus
ennekõike
Marc Lee

10
Vajan su
tähelepanu
Virginia Mastrogiannaki

10
Turul
Erik Mátrai

11
Ameerika
unistus
Gerardo Nolasco

11
Kataloog
Chris Oakley

11
Droonide
üleelamise
juhend
Ruben Pater

11
Uurimus
21. sajandi
droonide
akustikast
Ruben Pater

11
Droonide
siluetid
Ruben Pater

12
Joonistused
Dan Perjovschi

12
Pilgupüüdja
Axel Philipp

12
Hämarus on
videviku tuhk
Ma Qiusha

12
Mis on
demokraatia?
Oliver Ressler

12
Ei guck emol –
Ole valvel
Bernhard Serexhe

13
Uued
varjunimed
Bernhard Serexhe

13
Hop3
Christian Sievers

13
Pilve riik
SKATKA

13
Piirilennud
Louisa Marie Summer

14
Sõrmevibutus
Fukuichi
live-kaamera
suunas
Finger Pointing Worker

14
Me oleme
valmis
Wilko Thiele

14
Homse ja
eilse piiril
Ivar Veermäe

14
Isiklik salvestus
Ivar Veermäe,
Karel Koplimets

15
Andmed|Jäljed
Alex Wenger,
Max-Gerd Retzlaff

Sissejuhatus

Kuraatorid Livia Nolasco-Rózsás ja Bernhard Serexhe.

Kuni iseseisvuse taastamiseni olid jälgimine ja tsensuur Eestis määravad ühiskondlikud ja poliitilised tegurid. Eesti rahvas on elanud aastasadu üha vahelduva võimu all, mis on end alati nimetanud eesti rahva sõbraks. Kuid poliitikas on sõprus kõigest metafoor selgete huvide tähistamiseks, mis püsi- vad sõltumata sõbrustavate režiimide poliitilisest suunitlusest. Ka tänapäe- val on põhjust säilitada valvsus, olgu siis varjatud poliitilise mõjutamise või üleilmselt tegutsevate erasektori kont- sernide esiletungivate huvide suhtes.

Teadmine on võim. Veel suurem võim on aga sellel, kes juhib info liikumist. See kehtib eelkõige digikultuuri kohta, kus kogu üleilmses võrgus olevat infot saab kontrollimatult jälgida ja manipu- leerida.

Mobiilsete sidevahendite eufoori- line kasutamine annab oma panuse sellesse, et miljardid inimesed üle kogu maailma on omavahel seotud. Kõik- võimalikku sisu ja andmeid luuakse iga päev miljardeid kordi ja saadetakse sekunditega üle kogu planeedi laiali. Veel enne seda, kui andmed saajateni jõuavad, võtavad erasektori teenuse- pakkujad ja riiklikud asutused need enda valdusesse ja kasutavad oma ees- märkidel. Kui varem loodeti digitaalse- test sidevormidest uut demokraatlikku kaasarääkimisviisi, siis viimasel ajal on see leidnud uue, äraspidise rakenduse ning sellest on saanud ideaalne võima- lus miljardite inimeste jälgimiseks ja juhtimiseks. Kui neid kasutad, kasuta- takse ka sind.

See on reegel, millega me kõik oleme nõustunud oma mugavuse huvides, et saaksime neid suhtlusviise kasutada. Nutitelefonid, mis jälgivad kasutajat igal sammul, nakatatakse nuhkvaraga ja on ilma meie teadmata kasutatavad jälgimiskaamerate ja pealtkuulamis- seadmetena. Meie asukohta ja liiku- mistrajektoori saab igal ajal vaadata. Meie netis surfamist ja ostlemiskäitu- mist, kontaktandmeid, eelistusi ja nõr- kusi saab igal ajal küsimata analüüsida ja edastada.

Jälgimine ja tsensuur käivad käsikäes; neid ei saa eraldi vaadelda. On ju avalik saladus, et kodanike, aga ka asutuste ja ettevõtete ning isegi demokraatlikult valitud poliitikute ja parlamendiliik- mete või ajakirjanike ja advokaatide jälgimine on alati olnud riiklike teenis- tuste ülesanne. Viimasel ajal on see riiklikult õiguspäraseks tunnistatud ajalooline tava nuhkida kõigi kodanike järele laienenud võimsatele teenuse- pakkujatele ja ettevõtetele. Samal ajal peavad riigiasutused halastamatult jahti ja karistavad julgeid ajakirjanikke selle eest, et nood avaldavad üldsuse

jaoks olulist infot, paljastavad ebasea- duslikku jälitamist või juhivad tähele- panu tsensuurile ja piinamisele.

Ka täna häbimärgistatakse süstee- mikriitilisi ajakirjanikke, kirjanikke ja vilepuhujaid kui reetureid, ähvarda- takse määrata neile avaldamiskeeld, koduarest, reisikeeld, eluaegne vangis- tus või koguni surmanuhtlus.

Pärast miljonite inimeste jälitamisega tipnenud natsirežiimi kontrollivõimu tähendab George Orwelli poolt kõikjal olevaks jumalasarnaseks kontrolli- instantsiks kontsentreeritud metafoor Suur Vend pärast Teist maailmasõda esimest korda totalitaarset riiklikku kontrolli elektroonilise meedia abil. Stalini diktatuuri ajal jälitati miljoneid inimesi nende teistsuguse meelesta- tuse pärast, pandi vangi ja laagritesse, piinati ja hukati, millest ei erinenud oluliselt ka McCarthy ajastu kom- munistidejaht USA-s. See puudutab ka eesti rahva jälitamist Stalini ajal ja hiljem. Lisaks Franco diktatuurile Hispaanias, Salazari diktatuurile Portu- galis, Pinocheti, Suharto ja Ceausescu režiimidele ei erinenud eelnevatest ka Saksa Demokraatliku Vabariigi režiim, mis kindlustas oma püsimise kuni 1989. aastani kõikjaloleva nuhkimissüs- teemi abil.

Hiljemalt 1947. aastast peale on „viie silma“ ehk USA, Kanada, Suurbri- tannia, Austraalia ja Uus-Meremaa poolt üleilmselt kasutatava spionaaži- võrgustiku Echeloni eesmärk olnud kuulata pealt poliitilist, majandusalist ja erasuhtlust, nii idas kui ka läänes. Alates Nõukogude Liidu poolsest anneksioonist 1940. aastal kuni ise- seisvuse taastamiseni on Eesti valitsus teadnud ja pidanud leppima sellega, et okupatsioonivõim jälgis süsteemselt ja sihipäraselt kogu posti-, telekommuni- katsioon- ja raadiosidet.

Juba ligi kolmkümmend aastat võimal- dab digivõrk ulatuslikult ja sihipäraselt koguda, töödelda ja salvestada interne- tis olevat infot ka automatiseeritult ning nuhkida kasutajate järel igal ajal ja üle kogu maailma. Edward Snowdeni ja teiste vilepuhujate julged paljastused näitasid, et nii lääne- kui ka idariikide teenistused arendavad ja kasutavad totaalse elektroonilise jälgimise võima- lusi kõige laiemas ulatuses.

Viie silma riigid ja teised maad on juba ammu võtnud endale õiguse teiste riikide järel nuhkida – kõigis sõjalistes, majanduslikes ja ühiskondlikes küsi- mustes ja kõigil tasanditel: ühtemoodi jälgitakse valitsusi, organisatsioone, äriettevõtteid, valitsusväliseid orga- nisatsioone, aktiviste ja üksikisikuid. Deviiis on: kui miski on tehniliselt või-

malik, siis võib seda teha. Õiguslikud ja eetilised kaalutlused ning sõbralik suhtumine riikidesse ja äriettevõte- tesse enam asjakohased ei ole.

Lisaks kommunikatsiooni metaand- mete massanalüüsile elektroonilistes võrkudes ja otsesele juurdepääsule individuaalsetele andmetele esineb üha sagedamini avalikku või salajast tsensuuri häirimise, manipulatsiooni ja väljalülitamise näol. Kui hirm ähvardava tsensuuri kui kontrollimehhanismi ees ei mõju, kasutatakse rahva jaoks olulise info salajas hoidmiseks ajakirjanike juurdepääsu piiramist ja kontrollimist (*embedded journalists*) ning konkreet- sete faktide avalikustamise või kogu temaatika käsitlemise takistamist ning „alternatiivsete uudiste“ häbematu tootmist.

Tsensuuri tüüpiline põhjendus on alati olnud julgeoleku reaalne või simulee- ritud ohtusattumine, kus kõigepealt avaldatakse info ja seejärel tõrjutakse väidetav terrorismioht. Nii on jul- geolekust saanud tänapäeval odav käibefraas, millega saab kõiki autori- taarseid meetmeid vastuväideteta läbi suruda. Seda, et info kontrollimine ja kinnihoidmine, jälgimine ja karista- mine, teadmiste ja kommunikatsiooni nutikas manipuleerimine teenivad kodanike turvalisuse huve alles teise- järgulise eesmärgina ja on mõeldud ka olemasoleva ebaseadusliku võimu säilitamiseks, eitatakse pea printsi- piaalselt.

Keegi ei oma tänapäeval enam ülevaa- det jälgimise ja tsensuuri tehnilistest võimalustest elektroonilistes võrku- des. Lisaks teadlikkusele riigipoolsest sügavalt poliitiliselt motiveeritud nuhkimisest teame juba ammu ka era- ettevõtete tohutust mõjust avalikule ja eraelule, poliitilistele ja majandusli- kele otsustele ning meie konkreetsele individuaalsele käitumisele. Üleilmselt tegutsevad suured börsiettevõtted, nagu Alphabet, Amazon, Google, Face- book, Microsoft, Apple ja paljud teised kasutavad tänu andmete massilisele kogumisele kõikvõimaliku sotsiaal- meedia kasutajate individuaalseid ja ühiskondlikke seoseid.

Nii on ülivõimsate jälgimis- ja tsensuuriinstantside meeevallas ole- misest saanud juba *conditio humana*, meie kultuuri alustingimus.

Me küll suudame seda hooti veel tuvastada ja sellele reageerida, kuid mitte enam tagasi pöörata. Oleme sellega harjunud, nagu ka lugematute videokaameratega, millest me ei lase ennast teel tööle või koju enam häirida. Oleme kindlal sammul teel selle poole, et jälgimist ja tsensuuri üldkehtivana

aktsepteerida, samuti nagu oleme õppinud aktsepteerima muid täna- päevase elu tingimusi – liiklusrumä, kõikjal olevat reklaami, keskkonnasaas- tet, tähenduse puudumist poliitilises ruumis.

Hoolimata ülimalt alarmeerivatest asjaoludest on suur osa üldsusest riik- like ja erainstantside poolsele pidevale jälgimisele alistunud. Meie lapselapsed saavad meilt veel tõenäoliselt küsida, mida me selle vastu ette võtsime – tasalülitatud ühiskonnas selliseid küsimusi enam ei teki.

Näitus „Globaalne kontroll ja tsensuur“ käsitleb jälgimise ja tsensuuri peatu- matut tungimist meie igapäevaellu. Väljapanek toetub koostööle Heidel- bergi Ruprecht Karli Ülikooli Poliiti- kateaduste Instituudi võrgupoliitika töörühmaga ning Karlsruhe Tehno- loogiainstituudi (KIT) Rakendusliku Julgeolekutehnoloogia Kompetentsi- keskusega (KASTEL). Teised olulised koostööpartnerid on Piirideta Ajakir- janikud, Chaos Computer Club e.V. (CCC) ja netzpolitik.org.

Suurima tänu võlgneb näitus kõigile neile vilepuhujatele, kellel oli ja on julgust avalikustada riikide ja eraette- võtete ebademokraatlikku tegevust.

Näituse korraldavad Tallinna Goethe Instituut ja Tallinna Kunstihoone koostöös ZKM | Zentrum für Kunst und Medien Karlsruhe. Näituse kuraa- torid on Bernhard Serexhe ja Livia Rózsás.

— Bernhard Serexhe

GFWnimekiri

aaajiao

Installatsioon
76 × 30 × 280 cm
Corian, termoprinter
2010

Karlsruhe meediakunstikeskuse (ZKM) loal

Sünd 1984 Xi'anis (CN), elab ja töötab Shanghai (CN)

Oma installatsiooniga „GFWlist“¹ avalikustab kunstnik, blogija ja vabamõttele Xu Wenkai, alias aaajiao, Hiina internetis keelatud ja blokeeritud veebilehtede aadressid. Neid kujutatakse loeteluna pidevalt trükitaval paberlindil, mis kerib kõrge musta samba keskel olevast trükipiirist lõputult välja. Kuna isegi nende veebiaadresside loetelu avaldamine on Hiinas keelatud, väljendab aaajiao selle installatsiooniga selgelt kodanikuallumatust.

Saladuslik must monoliit on pärit Stanley Kubricku 1968. aasta filmist Kosmoseodüsseia (originaalpealkiri: A Space Odyssey). Filmi alguses tekib see ootamatult ei kuskilt kõrbes olevast veesilmast, mille ääres ürginimesed viimaste veevarude pärast võitlevad. Nagu universumist tulnud kõrgema intellektina toob monoliit kaasa ürginimese teadlikkuse muutumise; loomade reieluudega mängeldes avastavad nad esimesed relvad, millega veekogu ääres olevatel rivaalidel kolp sisse lüüa. Nii algab Kubricku filmis tehniline areng ja tsivilisatsioon.

— Bernhard Serexhe

¹ Lühend GFW tähistab nn Suurt Hiina Tule müüri (inglise keeles Great Firewall of China), mis piirab Hiina kodanike ligipääsu teatud veebilehtedele

Teksti redigeerimine

Hamra Abbas

Video
4 min 35 sek
2011

Kunstniku ja Istanbuli Pilot Gallery loal

Sünd 1976 Kuveidis, elab ja töötab Lahores (PK) ja Bostonis (US)

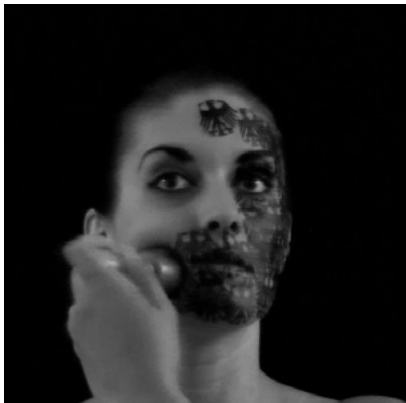
Hamra Abbasi videos „Teksti redigeerimine“ näidatakse arvutiekraani, kus pidevalt sisestatakse ja kustutatakse ühe e-kirja teksti. Teksti kirjutatakse New Yorgis ühele Pakistanis elavale inimesele. Ainuüksi see asjaolu sunnib kirjutajat pidevale enesetsensuurile, mis on üks halvavamaid tsensuuri vorme üldse, sest ta kardab sattuda terrorismikahtluse alla.

Seega visualiseerib Abbasi teos reaktsiooni suurele hirmule olukorras, kus inimene ei tea, kas tema käitumist jälgitakse.

— Livia Nolasco-Rózsás

Teisiti ühtlustumine

Selma Alaçam

Video
2 min 37 sek
2011

Sünd 1980 Mannheimis (DE), elab ja töötab Karlsruhes (DE)

Oma videos „Teisiti ühtlustumine“ lööb Selma Alaçam Saksa vapikotkaga templiga nii palju näkku, kuni nägu on täielikult templivärviga kaetud. Oma tööga näitab kunstnik, et identiteet ei ole antropoloogiline põhikonstant, vaid et see luuakse erinevate kultuuritehnikate ja diskursiivsete praktikatega: templid, tunnistused, kodakondsusdokumendid, intervjuud, töötused, ülestunnistused.

— Livia Nolasco-Rózsás

Kes tulistas kunstnikku?

Halil Altindere

Video
1 min 56 sek
2009

Kunstniku ja Istanbuli Pilot Gallery loal

Sünd 1971 Mardinis (TR), elab ja töötab Istanbulis (TR)

Oma videos „Kes tulistas kunstnikku?“ Könnib Halil Altindere ostukeskuses kaamera suunas ja räägib samal ajal tänapäeva kunstist Istanbulis. Äkki ilmub püstoliga käsi ja tulistab kunstnikku. Relva näol on siiski tegemist värvipüstoliga: kuigi sellest tulistatakse üha uuesti ja uuesti, könnib kunstnik lihtsalt edasi ega katkesta ka oma monoloogi kuni video lõpuni. Kuigi peaksime olema filmide kaudu tulistamise vaatamisega harjunud, näitavad mõõdujad üles väga tugevaid reaktsioone. Teos käsitleb kunstniku kohta ühiskonnas ja sellega seotud kontrollimehhanisme.

— Livia Nolasco-Rózsás

Demokratiseerime demokraatia

Daniel G. Andújar

5 trükki, igaüks 100 × 70 cm
2011

Kunstniku ja Technologies To The People'i loal

Sünd 1966 Almoradís (ES), elab ja töötab Barcelonas (ES)

„Demokratiseerime demokraatia“ on jätkuv projekt, mis on näitusel esindatud viie posteriga. Teos seisab selle eest, et riik, ametivõimud ja võimupositsioonil olevad inimesed käiksid kontrolli ja jälgimisega kui põhivajadusega ümber tervelt, nii nagu see demokraatias tegelikult peaks toimuma. Projekti on esitletud juba paljudes kohtades üle kogu Euroopas, kus see on saanud kuulutada oma hüüdlause „Demokratiseerigem demokraatia“ erinevates kohalikes kontekstides, mistõttu on see omandanud igas kohas erineva tähenduse.

— Livia Nolasco-Rózsás

Pärast vastupanu

Osman Bozkurt

Fotoseeria, C-prindid,
igaüks 60 × 90 cm
2013

Kunstniku loal

Sünd 1970 Istanbulis (TR), elab ja töötab samas

Enamik Osman Bozkurti video- ja fototeostest käsitlevad põhjalikult tänapäevase urbanistliku elu kogemust Türgis. See kehtib ka siin esitletava seeria „Pärast vastupanu“ kohta, mis loodi Istanbulis 2013, Gezi pargi protestide aastal.

Bozkurt ei dokumenteeri mitte demonstratsioone, vaid demonstratsioonide järgseid spetsiifilisi stseene ja nende mõju linnakeskkonnale. Me näeme vaid halliga üle värvitud mälestust grafititest, mis võisid olla seotud protestidega. Nii nagu ametkonnad ajasid varem laiali demonstratsioonid, kustutasid nad ka need märgid.

— Livia Nolasco-Rózsás

Drooni vari 009

James Bridle

Installatsioon avalikus ruumis
2015

Kunstniku ja booktwo.org'i loal

Sünd 1980 Londonis (GB), elab ja töötab Ateenas (GR)

Droonide varjud tähistavad mehita-mata militaarlennuseadmete originaalsuuruses piirjooni, mis joonistatakse linnatänavatele üle kogu maailma. Praegusel juhul on tegemist Global Hawkiga, mis on suurim aktiivses teenistuses olev droon, mida kasutatakse Aasia ja Kesk-Ida lahinguväljadel ning mis otsib Vahemerel põgenikke.

Droonid töötati välja eesmärgiga jääda nähtamatuks: kui need lendavad inimsilmale nähtavast alast väljaspool, ei ole need palja silmaga nähtavad, samal ajal suudavad nad läbida vahemaid, millele inimvõimed ei küündi ligilähedalegi. Kuid droonid on nähtamatu ka poliitiliselt, sest need töötati välja selleks, et neid saaks kasutada kohtades, kus sõdureid ja piloote ei saa kasutada demokraatliku aruandekohustuse ja sõjaõiguse sätete tõttu. Selle poolt on droonid tänapäevaste tehnoloogiavõrkude avatarid: tohutult võimsad moodustised, mis võimaldavad ka suure vahemaa tagant olukorda kohe näha ja seda mõjutada, jäädes ise sealjuures varju, mistõttu on neid raske ette kujutada ja sama raske ka kritiseerida. Üsna sarnasel viisil on droonid samal ajal ka poliitilise tahte esemeline väljendus: nad kodeerivad jälgimise, kontrolli ja lõputu sõja doktriini masinate kujul, mille abil saab seda doktriini üle kogu maailma levitada. Droonide joonistamisega üritame kirjeldada ja hoomata neid poliitilisi ja tehnoloogilisi jõude, mis kujundavad nii militaar- kui ja tsiviilelu sfääri.

— James Bridle ja Livia Nolasco-Rózsás

USA senati luure erikomisjoni raport CIA teostatud kinnipidamistest ja piinamistest

TOP SECRET ██████████ NOFORN

Senate Select Committee on Intelligence

Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program

Foreword by Senate Select Committee on Intelligence Chairman Dianne Feinstein

Findings and Conclusions

Executive Summary

Approved December 13, 2012

Updated for Release April 3, 2014

Declassification Review December 3, 2014

TOP SECRET ██████████ NOFORN

2014

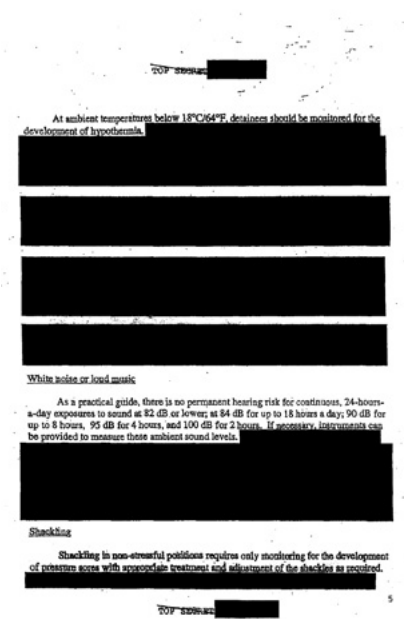
Allikas: https://en.wikipedia.org/wiki/Senate_Intelligence_Committee_report_on_CIA_torture

USA senati erikomisjoni 6000 lehekülje pikkune aruanne dokumenteerib üksikasjalikult CIA ametnike tegevuse ning CIA vahistamis- ja ülekuulamisprogrammide tulemused. 9. detsembril 2014 ehk kaheksa kuud pärast senati heakskiitu avaldas komisjon 525 leheküljel väikese osa oma uurimise tulemustest ning aruande kokkuvõtte. Komisjonil kulus uurimiseks viis aastat ja 40 miljonit USA dollarit. Ülejäänud tulemusi üldsusele ei avalikustata.

Aruanne kirjeldab üksikasjalikult CIA ametnike tegevust, muu hulgas vangide piinamist, meediale väärinfo andmist CIA salaprogrammide kohta, millega takistati valitsuse kontrollitegevust ja sisemist kriitikat eksi-teele sattunud operatsioonide kohta. Aruandes tunnistati ka seni teadmata vangide olemasolu ning tõsiasi, et jõhkra kohtlemise osaliseks sai seni teatust rohkem vange, samuti seda, et kasutati rohkem piinamismeetodeid, kui siiani oli tunnistatud. Aruandes jõuti järeldusele, et vangide piinamine ei toonud ühelgi juhul kaasa täiendavat väärtuslikku infot.

2. jaanuaril 2017 ütles USA president Donald Trump intervjuus ABC Newsile, et on veendunud *waterboarding*’u piinamistehnika tõhususes ning et „tule vastu tuleb võidelda tulega“.

Piinamiste pleilist

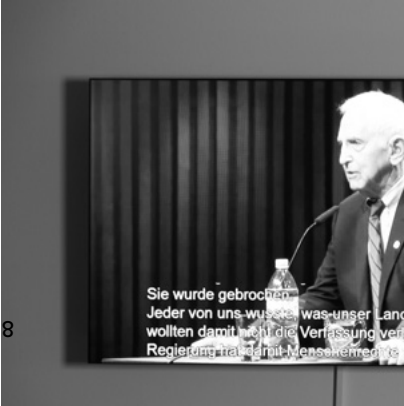

2008
Allikas: <http://www.motherjones.com/politics/2008/02/torture-playlist>

„Ameerika militaarvanglates ja laagrites kasutati muusikat magamatuse esilekutsumiseks ning vangide šokiseisundi võimendamiseks, samuti selleks, et vange ülekuulamiste ajal desorienteerida ja nende karjeid summutada. Ülekuulamiste salvestiste, uudistesaadete ning valvurite ja vangide meenutuste põhjal avaldatakse siin loetelu lugudest, mida valvurid ja ülekuulajad selle jaoks kasutasid.“

Palad, mida siin kõrvaklappidest kuulata saate, kuulusid USA armee poolt kasutatud esitusloendisse.

Jälgiv digiriik – *quo vadis*, demokraatia?

Poodiumiarutelu Maailma Kultuuride Majas Berliinis pühapäev, 7. juuni 2015

Koostööpartnerite Courage Foundation, ExposeFacts.org, DIE ZEIT, ZEIT Online, transmediale ja Maailma Kultuuride Maja poolt algatatud poodiumiarutelul, mis toimus 2015. aasta juuni algul Berliinis, arutasid Ameerika vilepuhujad Thomas Drake, Daniel Ellsberg, Jesselyn Radack ja Coleen Rowley selle üle, kuidas mõjub kodanike kui kõrgeima võimu kandja pidev jälgimine demokraatialle. Aruteluringi täiendasid demokraatliku kontrolli-instantsi poolelt Konstantin von Notz (MdB) ja Martina Renner (MdB), kes on mõlemad Saksamaal NSA nuhkimisjuhtumit uurinud komisjoni liikmed. Lisaks ütlesid oma sõna sekka Saksa-maa andmekaitse ja teabevabaduse volinik Peter Schaar ning Saksamaa jälgimisajaloo kohta läbi viidud uurimistöö autor Josef Foscchepoth. Ürituse videodokumentatsioon oli kättesaadav koostööpartnerite veebilehtedel.

— Sebastan Althoff

Kirjad Edward Snowdenile

Postkast
2015/2017

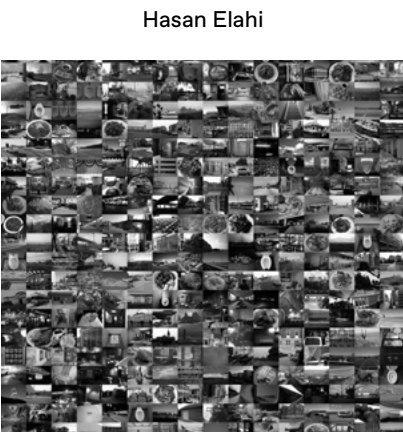
Sünd 1953 Pariisis (FR), elab ja töötab Karlshutes (DE)

Kunstniku Alice Cavoukdjian dite Galli algatusel oli kogu näituse „Global Control and Censorship“ (03.10.2015–31.07.2016) esimese versiooni ajal vilepuhujale Edward Snowdenile sisse seatud turvatud töö- ja eluruum. Enne seda oli Karlsruhe ZKM palunud teda ametlikult ruumi kasutama, et ta saaks seal oma tööd häirimatult jätkata. Enne

Karlshutesse tulekut pidi Snowden andma ZKM-ile soovitusi jälgimiskindla sidestruktuuri tehniliseks sisseseadmiseks, mille abil saaks ta kogu maailma inimeste ja ajakirjandusega sidet pidada.

Tallinna näitusel palutakse külastajatel jätta Edward Snowdenile tema isiklikku kirjakasti sõnumeid. Need saadetakse talle pärast näituse lõppu.

Steelid

Valguskastidest installatsioon
2015
Karlsruhe meediakunstikeskuse (ZKM) loal

Sünd 1972 Rangpur (BD), elab ja töötab Baltimore’is (US)

Installatsioon põhineb pideval enesejälgimiseksperimentil ja kannab pealkirja „Tracking Transience: The Orwell Project“ (Mööduva jälgimine: projekt Orwell). 11. septembril 2001 toimunud terrorirünnakute järel FBI intensiivse jälgimise sihtmärgiks saanud Hasan Elahi hakkas 2002. aastal oma elu täpselt dokumenteerima. Ka pärast seda, kui FBI otsustas tema jälgimise lõpetada, kogus ja avaldas Elahi enda kohta infot edasi.

Teoses „Steelid“ on tuhandetest fotodest koosnev kollaaž paigutatud vikerkaarevärvilistele ja monoskoopidest inspireeritud valguskastidele, mis kujutavad Elahi täielikku foto- ja andmekogu.

— Sebastian Althoff

Snaiper

Kaamerakorpus, laserpointer
2010/2011

Sünd 1977 Wrocławis (PL), elab ja töötab Münchenis (DE)

Avalikus ruumis jälgimisest on saanud igapäevane nähtus – jälgimiskaamerate avastamine ei üllata tänapäeval enam kedagi. Snaiperid on põhimõtteliselt samuti avaliku kontrolli osad, kuid jäävad palju rohkem varju. Kunstnik esitleb siin kaht turvameedet ühel objektil.

— Michael Grudziecki ja Livia Nolasco-Rózsás

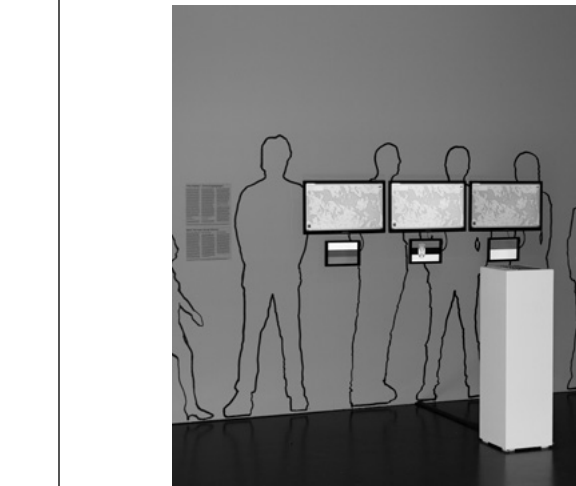
KASTEL
at KIT

Rakendusliku Julgeolekutehnoloogia Kompetentsikeskus (KASTEL) on üks kolmest ülesaksamaalisest küberjulgeoleku kompetentsikeskusest, mille Saksamaa Haridus- ja Teadusministeerium (BMBF) 2011. aasta märtsis algatas. KASTEL tegeleb moto „Arusaadav turvalisus võrgustunud maailmas“ all eelkõige üksikute, siiani isoleeritult kasutatud süsteemide üha rohkema võrgustumise tõttu tekkivate IT-turvalisuse probleemidega. KASTEL tegutseb Karlsruhe Tehnoloogiainstituudi (KIT) juures.

KASTEL töötab koostöös ZKM | Karlsruhe’ga Prof. Dr. Jörn Müller-Quade juhtimisel näituse „Global Control and Censorship“ jaoks välja kaks paigaldist, mis kommenteerivad jälgimise ja tsensuuri tehnilisi aspekte.

Filtrimull

Jörn Müller-Quade, Matthias Nagel, Ferdinand Sauer

Veebipõhine installatsioon
2015

Meie teadmised määravad meie tegevuse. Kuid kust saame oma teadmised? Digimaailm, nagu me seda näeme, on kohandatud igaühe jaoks erinevalt, ilma et me saaksime filtreerimisreegleid mõjutada. Asukoht, brauseri ajalugu ja kasutajaprofiil määravad, mida kasutajale internetis näidatakse. Kus on piir tsensuuri ja manipulatsiooni vahel?

Näha ja nähtav olla

Jörn Müller-Quade, Dirk Achenbach, Bernhard Löwe, Jeremias Mechler, Matthias Nagel

Multimeediainstallatsioon
2015
Karlsruhe Tehnoloogiainstituudi ja KRYPTOLOGIKUMi loal

Jälgimiskaameraid leidub kõikjal. Supermarketis, ühissõidukis, tanklas. Avalikus ruumis on pea võimatu liikuda, ilma et sind salvestataks. Paljudele nendele kaameratele pääseb ligi igaüks. Eksponaat võimaldab külalistel kogeda nii jälgija rolli kui ka reflekteerida jälgitav olemist.

Sajandi kaamera

Jonathon Keats

Camera obscura, plekk-karp
2014

Sünd 1971 New Yorgis (US), elab ja töötab San Franciscos (US) ja Põhja-Itaalias

„Sajandi kaamera“ on ülipika kasutusajaga jälgimiskaamera, mis näitab praegu elavate inimeste kollektiivset käitumist veel sündimata põlvkonnale. Esimene aktsioon sajandi kaameraga toimus Berliinis. Koostöös kohaliku kunstiorganisatsiooniga Team Titanic valmistas Jonathon Keats sada üliodavat augukaamerat: valgus tungib läbi väikese ava suletud korpusesse, kus

see koondub mustast paberist ümmargusele kettale, mis kleebitakse korpuse tagaseina sisemisele küljele. Nii saadakse aeglaselt salvestis kõigest, mis sajandi jooksul toimub. Berliinlased peitsid need kaamerad oma naabruskonda. Vanade inimestena reedavad nad peidetud kaamerate asukoha lastele. Lapsed saavad siis kaamerad 2114 toimuva näituse jaoks välja tuua ning kogeda linna muutumist.

Paberist sajandi kaamera

Jonathon Keats

Camera obscura, kartong
2015–2115

Sajandi kaamera on nii lihtsa põhimõttega, et selle saab valmistada täielikult paberist. See kehtib ka versiooni kohta, mis töötati välja näituse külastajate jaoks. Paberkaamera lõigatakse välja ja volditakse väikeseks karbiks, mille esiküljele tehakse auk. Karbi valmistamiseks kasutatud tindi must värv tuhmistub aeglaselt valguse käes, mis tungib imepisikesse avasse. Nii tekib aastasadade jooksul pilt. Neid kaameraid saab soodsalt ja sellises koguses valmistada, et nende silmatorkavuse saab korvata lihtsalt massiga. Jonathon Keats soovib seetõttu, et UNESCO trükiks seitse miljardit kaamerat ja jagaks need sünnipärase õigusena kõigile lastele üle kogu maailma.

— Jonathon Keats

Waterboarding

Videodokumentatsioon Berliini ööklubis Naherholung Sternchen toimunud *performance*’ist
2012

Sünd 1981 Berliin (DE), elab ja töötab samas

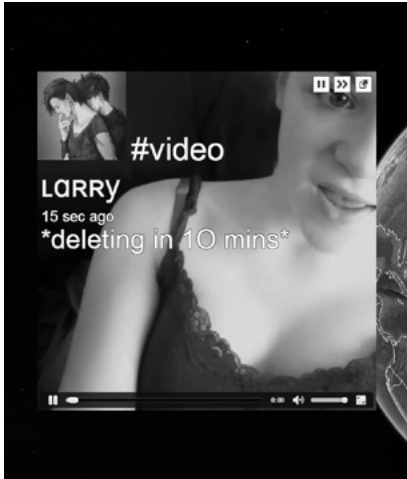
Waterboarding on piinamismeetod, kus vang seotakse lauale, kallutatakse seejärel pea alaspidi ja valatakse samal ajal riidega kaetud näole vett. 2014. aastal USA senatis koostatud aruandes CIA piinamiste kohta viidatakse *waterboarding*’ule kui CIA tavapärasele piinamismeetodile 252 korral.

Oma *performance*’is „Waterboarding“ paneb Frédéric Krauke end samaaegselt nii CIA agendi kui ka piinatava olukorda. Valge särgi ja lipsuga mees teeb endaga sama, mida ta teeb piinatavatele. Kurnatuse piirini ulatuva piinamise käigus ei õnnestu tal end piinamissüüst puhtaks pesta.

— Bernhard Serexhe

Mina

Marc Lee

Veebipõhine interaktiivne installatsioon
2015

Karlsruhe meediakunstkeskuse (ZKM) loal

Sünd 1969 Knutwilis (CH), elab ja töötab Zürichis (CH)

Audiovisuaalsel platvormil saavad kasutajad jagada nutitefoniga tehtud pilte ja videoid ükskõik kui paljude teiste kasutajatega kogu maailmas. Instagrami vaikesätete korral on rakendusega tehtavad postitused näha kogu maailmas; vastasel juhul saavad neid näha üksnes valitud jälgijad. Instagram varustati juba 2012. aastal geograafilise asukohatuvastuse funktsiooniga, mis registreerib pildi tegemise täpse asukoha ning lisab selle postituse alla.

Marc Lee’ töö „Mina“ teeb jahmataval viisil selgeks, kui lihtsalt huvitatud teenistused ja ettevõtted üle kogu maailma saavad tuvastada mõne-

meetrise täpsusega pildi tegemise aegse asukoha. Kasutaja geograafiliste koordinaatide kokkuviimisel saab kõige lihtsamal viisil koostada ja jälgida tema liikumisprofiili. Geograafiliste koordinaatidega sidumist kasutatakse tänapäeval kaamerates, nutitelefonides, navigatsiooniseadmetes ja paljudes teistes seadmetes; ka era- ja ametisõidukid ning osaliselt ka põllu-majandusloomad varustatakse selle funktsiooniga.

— Bernhard Serexhe

Turvalisus enne kõike

Marc Lee

Segameediainstallatsioon
2015

Karlsruhe meediakunstkeskuse (ZKM) loal

Selles installatsioonis näitab Marc Lee jälgimistehnika imelist maailma. Ühes riulis on igat liiki kaamerad: klassikalised, võimalikult ilmne butafooria ja suitsuanduri või seinakella korpusesse peidetud kaamerad. Kaameratega jälgimise abil saavutatava totaalse turvalisuse utopia alternatiivina näitab Lee veebilehte insecam.org: selle veebilehe külastajad saavad vaadata tuhandete turvamata kaamerate pilte üle kogu maailma ning jälgida niiviisi töö- ja elukohti.

— Sebastian Althoff

Vajan su tähelepanu

Virginia Mastrogiannaki

Heliinstallatsioon
2015

Sünd 1968 Ateenas (GR), elab ja töötab

Ateenas ja Thessalonikis (GR)

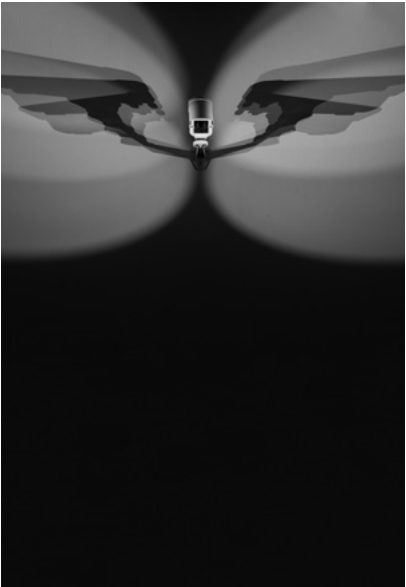
Kunstniku sekkumine näitusesse kahe lausega elektroonilise kontrolli kohta tugineb sõna nähtamatule võimule, kuid väljendab ka seisukohta süsteemaatilise ja vajaliku kontrolli kohta kultuurilistes institutsioonides.

Muuseumides luuakse väljapanekute abil väikesed ajutised universumid, kus maailma visualiseeritakse või nähakse kindla vaatenurga alt. Külastajatele teeb installatsioon ettepaneku mõelda iseenda turvalisuse problemaatika üle ning reflekteerida samal ajal iseenda suutlikkust sellest ruumikontrollist vabaneda.

— Virginia Mastrogiannaki

Turul

Erik Mátrai

Valgusinstallatsioon
2012

Sünd 1977 Miskolcis (HU), elab ja töötab Budapestis (HU)

Turul on ungari mütoloogiast pärit müütiline lind: jumalik saadik ning võimu ja aadli sümbol. Erik Mátrai teoses võtab see linnusarnane kuju jälgimiskaamera ja selle varju kuju.

Selles seoses võib jälgimiskaamerat näha mütoloogilise olendi silmana, mis on müütiline kõikjal olev vaatleja, kelle eest keegi ei saa peitu minna ja kelle kõikenägev silm on prototüüpse jälgimise manifestatsioon. Turul on selles mõttes jälgimise väga spetsiifiline metafoor: see on meie esivanemate kõikjale ulatuv pilk.

— Lívia Nolasco-Rózsás

Ameerika unistus

Gerardo Nolasco

Installatsioon
2017

Sünd 1975 Mexico Citys (MX). Elab ja töötab Karlsruhes (DE)

Müür, mille Donald Trump tahab ehitada Mehhiko ja USA piirile, ei ole enam kõigest kahe riigi vaheline füüsiline barjäär, mis peab takistama Ameerika unelma otsingul sisse- ja väljajätmise sümbol, mille üleilmne mõju avaldub juba enne selle ehitamist. See pole ainult kahe riigi vaheline tüli ega ka agressioon ainult Mehhiko vastu, vaid pikalt eksisteerinud fenomenina pigem ka üleilmne probleem. See müür, nagu ka teised juba ehitatud ja tulevikus ehitatavad müürid sümboliseerivad ebatolerantsust ja hirmu kui praeguse üleilmsete neonatsionalistlike suundumuste kõrvalmõjusid, kus viha teiste vastu lõhub senised ühiskondlikud väärtused ja seosed.

Installatsioon loob olukorra, kus pilt Ameerika unelmast on sõna otseses mõttes kättesaamatu, rõhutades nii poliitilise võimu väärkasutamist, millel sellised vihameetmed idanevad. Trumpi müürist võib saada 21. sajandi uue apartheidi sümbol.

Kataloog

Chris Oakley

Video
5 min 30 sek
2004

Sünd 1971 Chesteris (UK), elab ja töötab samas

Oma videos „Kataloog“ (2004), esitleb Oakley stsenaariumi ideaalsest tarbimisühiskonnast, kus videojälgi- missüsteem filmib kaubanduskeskust, milles olevad inimesed muutuvad koos enda andmetega läbipaistvateks hübriidideks entiteedidest ja identiteedist. Süsteem jälitab inimesi läbi rahvahulga nende liikumise jälitamisega, igaühega seotakse graafiline etikett, millel kirjas indiviidi ostuharjumused ja üldinfo.

„[...] „Kataloog“ on sümbol arvutiseeritud turuuringute süsteemist, mis liigitab inimesi nende andmete järgi, et hinnata nende ostujõudu ja

tuleviku vajadusi. [...] Iga inimese identiteet taandatakse nende tarbimisharjumuste analüüsile ja ennustusele [...]. Teose pealkiri tähistab fakti, et iga inimene, kes satub videokaamera silma alla, sisestatakse andmebaasi, nn kataloogi, milles iga inimene jaotatakse süsteemis eelmääratud kategooriatesse.“

(Franziska Nori „Chris Oakley“: „Identität Virtuali“, näitusekataloogis, Centro di Cultura Contemporanea Strozzi, Palazzo Strozzi, Firenze, Silvana Editoriale, Milano, 2011, lk 112–117)

Droonide üleelamise juhend

Ruben Pater

Plakat
33 × 48 cm
2013

Uurimus 21. sajandi droonide akustikast

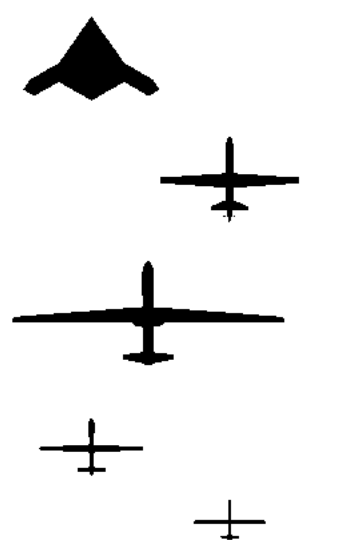
Ruben Pater

Heliinstallatsioon
(koostöös Gonalo F. Cardosoga)
2015

Droonide siluetid

Ruben Pater

Plasttahvliid
2015

Sünd 1977 Goudas (NL), elab ja töötab Amsterdamis (NL)

Selle teosega valmistab Ruben Pater inimesi ette probleemideks, mis tulenevad teatud uutest tehnoloogiatest. Tema sari „Twenty-first Century Birdwatching“ (21. sajandi linnuvaatlus), millest valiti sellele näitusele kolm teost, käsitleb näiteks tänapäevast olukorda, kus taevast pole näha mitte ainult linde ja lennukeid, vaid ka teist liiki röövlloomi: droone, mille saagiks on inimesed. Seetõttu on 21. sajandil muutunud inimese jaoks elutähtsaks suutlikkus aru saada, kui droon teda jälgib või eluohutlikule kaugusele jõuab. Samas on oluline teada, mida teha drooniga kokku sattudes – nii nagu tuleb teada, kuidas on enda kaitsmiseks kõige parem toimida metsloomaga kokku sattudes. Mõnikord on nende kontuurid taevast nähtavad, kuid nii nagu lindegi, enamasti me neid ei näe, vaid pigem kuuleme. Drooni vilin asendab lindude siristamise, mis täidab õhu tavaliselt kevadel. Ruben Pateri juhend käes, droonisiluetid ümberringi ja droonimüra kõrvus, pannakse külastajad nende inimeste olukorda, kes neid helisid iga päev kuulevad ja neid varje iga päev näevad – ning neid läheneva katastroofi märkidena võtavad.

— Sebastian Althoff

See on haruldane võimalus näha toimuvaid protsesse alates pilootide alarmeerimisest kuni Eurofighteri õhkutõusuni. Lennukid tõusevad õhku ja saavutavad lahinguvalmiduse keskmiselt vähem kui 15 minutiga.

Sõrmevibutus Fukuichi /live-kaamera suunas

Finger Pointing Worker

Multimeediainstallatsioon 2011

Fukuichi vaatluskaamera paigaldati Fukushima'sse pärast 2011. aasta märtsis toimunud maavärina tõttu tekkinud tuumakatastroofi, et tõrjuda rahvusvahelisele meediale edastatavate piltide tsenseerimise süüdistusi ja võimaldada suuremat läbipaistvust. Kaamera edastas pidevalt katastroofikohalt videoid ning kasutajad said juhtunut interneti kaudu jälgida. Üks Kota Takeuchile tuttav töötaja, keda nimetatakse Finger Pointing Workeriks, kasutas seda tähelepanu ära ning tõstis oma sõrme ja näitas seda umbes 20 minutit süüdistavalt kaamera ja seega ka vaatajate poole. Selle ajal jälgis töötaja iseenda liigutusi, vaadates veebis näidatud videot oma nutitelefonist.

Finger Pointing Workeri esindaja on Kota Takeuchi.

— Sebastian Althoff

Me oleme valmis

Wilko Thiele

Foto ja joonis (C-print) 2017

Sünd 1976 Karlsruhe (DE), elab ja töötab Karlsruhe ja Mannheimis (DE)

Politiikas on sõprus metafoor, mis tähistab kahe poole või ka ainult ühe poole selgeid huve. Ka sõjaline koostöö ja kaitselubadused põhinevad ühistel huvidel ning toovad sealjuures pea-aegu alati kaasa tugevama jälgimise ja kontrolli eelise.

Need fotod tegi Bernhard Serexhe 3. septembril 2014 kel 11.14 (CEST) Riia rahvusvahelisele lennujaamale (RIX) maanduvast lennukist fotoaparaadiga Canon EOS 5D Mark II, mille objektiivi andmed olid: 1/320 sek, f/7.1, 105,0 mm, ISO 100, EF24-105 mm f/4L IS USM. Fotodel näha olev USA õhujõudude lennuk on Boeing KC-135 Stratotanker, mis oli pargitud lennuvälja kõige tagumisse nurka.

Homse ja eilse piiril

Ivar Veermäe

FullHD-video
12 min 26 sek
2015

Sünd 1982 Tallinnas (EE), elab ja töötab Berliinis (DE)

„Homse ja eilse piiril“ algab jälgimisteenistuste arengu kronoloogilise ülevaatega. Video jälgib alates 1943. aastast üleilmset satelliitidega katmise ning satelliitide poolt välja saadetavate

signaalide vastuvõtmiseks sobivate vastuvõtujaamade arengut. Kunstlik loeb üle valged kuppelstruktuurid, mida paigaldati 1950ndatest kuni 1980ndateni kogu maailmas; teiste hulgas on ka juba kultuslikuks kohaks saanud mahajäetud jaam ühel Berliini tehismäel. Teufelsbergi jaama ehitas NSA pealtkuulamisvõrgustiku ECHE-LON osana.

Lugu areneb klassikalise dokumentaalina, mida algul katkestab vaid kommentaatori öudselt kõlav hää. Kaardimaterjal ja kritseldused andmete jälgimise ja satelliitide infrastruktuuri kohta vahelduvad, nende kõrval näidatakse maapealseid juhtimiskeskusi, kuni jõutakse punktini, kus kogu seadmestik muutub tänu arvutite ja elektroonikavõrkude kasutuselevõtuga kardinaalselt. Jälgimisaparaat tõmbub valgetest ümmargustest kuplitest serveriruumidesse, mis on avalikkusele vähem nähtavad.

Isiklik salvestus

Ivar Veermäe,
Karel Koplimets

Interaktiivne installatsioon
2017

Ivar Veermäe sünd 1982 Tallinnas (EE), elab ja töötab Berliinis (DE)

Karel Koplimets sünd 1986 Tallinnas (EE), elab ja töötab samas

„Isiklik salvestus“ on 2011 Tartus toimunud eksperiment, kus meid huvitas inimeste valmidus avaldada isikuandmeid avalikkuse ees. Selleks tegime avaliku küsitluse kümne tüüpilise profiiliküsimusega Facebookist. Lisaks intervjuueeritavate valmidusele avaldada avalikkuse ees isikuandmeid, kaardistasime privaatsaid ja avalikke kohti alates Raekoja platsist kuni linna-pea büroo ja suure ostukeskuseni.

2017. aastal on palju asju teisiti kui 2011. aastal ning uute arengute taustal huvitavad meid nüüd järgmised küsimused:

Kas isikuandmete avaldamine pärast Snowdeni paljastusi on muutunud?

Kas Twitteris ja Facebookis toimub midagi otsedemokraatia sarnast? Kas sellised digikeskkonnad tekitavad filtrimulle?

Kas emotsioonid võivad üle kirjutada ja kustutada teadmisi ja fakte?

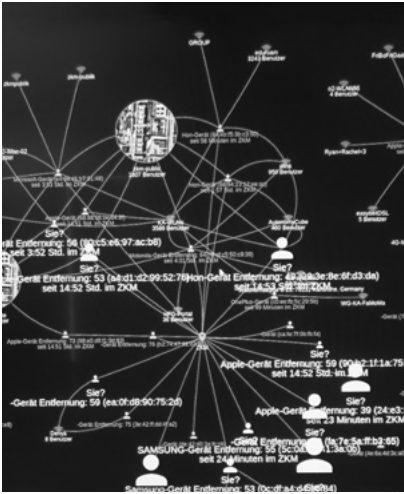
Teoses „Isiklik salvestus“ jätkame küsitlust teiste küsimustega. Küsimused tarbijakäitumise kohta – filmid, muusika jne – asendatakse veel isiklikumate küsimustega. Mida sa armastad? Mida sa vihkad? Mida sa kardad? Mida sa usud?

Ka uues versioonis on eriti olulised Tallinna erinevad kohad, näiteks Lasnamäe, Kalamaja, või avaliku sfääri kohad – ostukeskused, pangad, saatkonnad, erakondade kontorid (nt EKRE, Reformierakond, Keskerakond jne).

— Ivar Veermäe, Karel Koplimets

Andmed|Jäljed

Alex Wenger,
Max-Gerd Retzlaff

Multimeediainstallatsioon
2015

Karlsruhe meediakunstikeskuse (ZKM) loal

Alex Wender sünd 1975 Zugi kantonis (CH), elab ja töötab Ettlingenis (DE)

Max-Gerd Retzlaff sünd 1981 Warendorfis (DE), elab ja töötab Karlsruhe (DE)

„Andmed|Jäljed“ on nähtamatu kujutamine tegelikkuses. Inimese jaoks tajumatud lained edastavad meie ajal teadmisi. Infoajastul oleme kõik selle osad. Meid püüavad ja me püüame ise tohutul hulgal signaale, mida analüüsivad omakorda süsteemid. See kontsentreeritud info loob objektilaadse mulje ning omandab seega meie tegelikus maailmas füüsilise kuju.

„Andmed|Jäljed“ salvestab külastajate elektroonilisi sõrmejälgi ning viib kokku täiendavatest allikatest pärit andmeid, saades iga näitusekülastaja kohta põhjalikku infot ning muutes tajutavaks andmete jõu, mille mõjuvõimu tagamaid tihtipeale ei uurita.

Igal traadita kohtvõrguga telefonil on seerianumber ehk MAC-aadress (*Media Access Control Address*), mille alusel on seade üle kogu maailma üheselt tuvastatav. Mobiiltelefonide poolt iga veidi aja tagant saadetavate traadita kohtvõrgu pakettide kaudu loob installatsioon „Andmed|Jäljed“ juurdepääsu nendele ID-numbritele ning suudab niiviisi külastajaid jälgida ning nende kohta täiendavaid andmeid koguda.

— Alex Wenger

Kunstnikud:

aaajiao, Hamra Abbas, Selma Alaçam,
Halil Altındere, Daniel G. Andújar,
Osman Bozkurt, James Bridle, Alice
Cavoukdjian dite Galli, Hasan Elahi,
Finger Pointing Worker,
Michael Grudziecki, KIT KASTEL,
Jonathon Keats, Karel Koplimets,
Frédéric Krauke, Marc Lee,
Virginia Mastrogiannaki, Erik Mátrai,
Gerardo Nolasco, Chris Oakley, Ruben
Pater, Dan Perjovschi, Axel Philipp,
Ma Qiusha, Oliver Ressler, Bernhard
Serexhe, Christian Sievers, SKATKA,
Louisa Marie Summer, Wilko Thiele,
Ivar Veermäe, Alex Wenger
& Max-Gerd Retzlaff

Kuraatorid:

Bernhard Serexhe,
Livia Nolasco-Rózsás

Näituse toimkond:

Dr. Eva Marquardt, Markus Köcher,
Gretlin Prukk, Karolin Nummert,
Siim Preiman, Taaniel Raudsepp

Tõlked:

Refiner Tõlkebüroo,
Eili Heinmets

Graafile disain:
AKU.co

Installatsioon:
Valge Kuup

Publikuprogramm:
Sally Stuudio (Annely Köster,
Minni Hein), Darja Nikitina,
Kalev Pihl, Martin Schröder

Toetajad:

Eesti Kultuurkapital,
Tallinna Kultuuriamet,
Kultuuriministeerium, Veinisöber,
Kuu Stuudio, Sadolin

Pildimaterjal:

Teksti redigeerimine,
Teisiti ühtlustumine,
Kes tulistas kunstnikku?,
Demokratiseerime demokraatia,
Steelid, Mina, Droonide üleelamise
juhend, Droonide siluetid, Joonistused,
Hop3, Andmed|Jäljed: kunstnik

Muu pildimaterjal:

ZKM | Zentrum für Kunst und
Medientechnologie Karlsruhe,
Anatole Serexhe